

Horkay Hörcher Ferenc

AZ ÉLŐ FILOZÓFIA

In memoriam Bence György (1941–2006)

Mint minden emberé, a filozófus élete is halálával nyeri el végső értelmét. Bence Györgyre emlékezve, tudom, furcsán hangzik egy ilyen, kissé patetikus indítás. Hisz ő ösztönösen idegenkedett a pátosztól, a nagy szavaktól és a hamisan csengő frázisoktól. De a bekövetkező halál elkerülhetetlenné teszi a túlélők számára a nagy szavakkal való, persze hiábavaló birkózást. Az elmúlás árnyéka hétköznapjainkon is ránk vetül, a bekövetkező pillanat mégis mellbevágó haránysággal szembesíti a halott környezetét a vele kapcsolatos néhány végső kérdéssel.

Filozófus esetében e végső kérdések közé olyanok tartoznak, mint: mi volt az a legfontosabb „üzenet”, amely munkásságából kibontható? Ebből mi fog megmaradni későbbi generációk számára is érdekesként? Hogyan viszonyult tanítása az életéhez? Mindennapi élete milyen tükröt tartott filozófiája elé?

E kérdések megítélése persze a hátramaradottak közös ügye. Az alábbiak ezért nem tekinthetők még válaszkísérletnek sem. Inkább csak néhány személyes emlék felelevenítése a célom. Részben azért, hogy tiszteletemet fejezzem ki a halott emléke iránt, részben pedig azért, hogy talán adalékot szolgáltatthassak e kérdések Bence Györgyre vonatkozó, közös megválaszolásához.

Az egyetemet 87-ben végeztem, utána módomban állt egy évig Oxfordban politikai filozófiát tanulni. Amikor hazajöttem, a gimnáziumi tanítás mellett jelentkeztem Ludassy Mária témavezetésével TMB-ösztöndíjasnak politikai filozófiából. 1989-et írtunk. Ekkor kerültem az ELTE Társadalomfilozófia és Etika Tanszéke közelébe. Posztgraduális egyetemi tanulmányaim során talán az első nevezetes élményem egy, az akkori ELTE-s közegből meglepő módon kilógó, izigvérig „nyugatias” gondolkodású jelenséghez kötődött. Az alacsony, köpcös, de kifejezetten jól ápolt, szakállas tanár ugyanis nagyon felháborodott az ELTE lepusztult állapotain (pedig akkor még a tükörtermes épületben volt a filozófiai intézet a Pollack Mihály téren). Ezért óráit nem volt hajlandó az egyetemen megtartani, hanem az elegáns (és nekünk méregdrágának tűnő) Múzeum Kávéházba invitált bennünket. Jól emlékszem, Hannah Arendt volt a téma, mégpedig a totalitárius gondolkodás eszmetörténeti forrásainak kérdése. Új nevek, új szempontok, újfajta levegő jellemezte ezt a tanárt – mondanom sem kell, Bence tanár úr volt az. Könnyen érezhető volt, olyan gondolkodóval van dolgunk, akinek csakugyan élő kapcsolata van a kortárs filozófiával – és a kor politikai áramlataival –, vagyis született politikai filozófus. Magyarországon Bibó kivételével az elmúlt ötven évben nem nagyon művelték ezt a tudományterületet – a régieket elkergették vagy elhallgattatták, a szamizdatos ellenzék pedig, valljuk be, maga is csak ekkor tanulta a leckét, elfelejtendő mindazt, amit Lukács György e tárgykörben beléjük nevelt. (Az igazság kedvéért azt is fűzzük hozzá, hogy a nyugatra került lukácsisták igencsak belesodródtak a kortárs politikai filozófia kurrens vitáiba, s azt is, hogy Bence saját visszaemlékezései szerint részben Márkus Györgytől sajátította el az eszmetörténeti, fogalomtörténeti érdeklődést, vizsgálódási módot.)

Az ELTE-n Bencével valami régi-új jelent meg – régibb új, mint maga Lukács. Talán csak egy másik renegát hasonlítható az ő korabeli hatásához: bejártunk ugyanis TGM jogi karon tar-

tott óráira is, aki ekkor konzervatív korszakát élte, és rendkívül invenciózus, nagy előadásokat tartott. A rendszerváltás idejét éltük, és egy új világ nyílt fel szemeink előtt: a politika alapvető kérdéseivel való, filozófiai mélységű vizsgálódás lehetősége. Olyan világ volt ez, melyet 50 évig némaságra kárhoztattak idehaza, holott előtte virágzó kultúra volt. Bence Györgytől hallottam például először Concha Győző nevét (mosolyogva találgatta, hogy is ejthette a századfordulón élt nagy tekintélyű tudós a nevét).

De ugyanígy vele próbálgattuk egy szemináriumi előadásom kapcsán Guicciardini nevét. Ez valamivel később volt. Addigra már egy másik ösztöndíj Cambridge-be vezetett. Ott működött a politikai gondolkodástörténet egyik legfontosabb korabeli iskolája, erről is tőle értesültem, hisz felhívta figyelmem Hont István munkásságára, aki az itthoni korai szamizdatos közösségből került Cambridge-be, a történelem tanszékre. Hogy mit köszönhetek Hontnak, az most nem ide tartozik. Az viszont igen, hogy amit ő odakint művelt a legnagyobb nevekkel egy csapatban, azt kicsiben itthon Bence professzor végezte (Ludassy Mária, klasszikus filozófiatörténeuszként ugyanis sokkal szigorúbban elválasztotta egymástól a történeti és a politikai kérdéseket) – professzorrá közben vált, utólag kellett az akadémiai szemléletét végigjárnia, hiszen korábban eltávolították az egyetemről. Legfőbb – és haláláig tudtommal el nem ért – törekvése egy, a magyar politikai kifejezéseket fejlődésükből magyarázó eszmetörténeti szótár összeállítása volt, és nem pusztán akadémiai érdekből; egész kis munkacsoportot szervezett e célra, ha jól tudom, egy ideig nemcsak az ELTE-n, hanem Hankiss Ágnes intézetében is dolgozott a témán.

De tudományos törekvéseit nem érthetjük meg, ha nem látjuk politikai kíváncsiságának közben nagyon is kézzelfoghatóan megnyilvánuló erejét. Ott bábáskodik néhány új vagy újjászülető magyar párt körül. Először Petrasovits Anna tanácsadója a szocdemek táborában, majd a radikális és liberális fenegyerekek, a Fidesz vezetői környékén találjuk. Értelmiségi körökben sokat beszéltek Kis János és Bence György, a két volt fegyvertárs, közös publikációk szerzői közti konfliktusról. Ezzel magyarázták sokan, hogy míg Kis János a liberális nagy párt, az SZDSZ elnöke lett, Bence az eleinte másodvonalba tartozó Fideszhez szegődött. Csak halála után tudtam meg, hogy a két filozófus még 1981-ben vezett össze, a lengyel szükségállapot bevezetése után eltérően ítélve meg a szamizdatos ellenzék előtt nyíló (vagy inkább bezáruló) stratégiai lehetőségeket. Bence úgy vélte, hogy a kiscsoportos ellenzékiesség előtt nincs igazi perspektíva, hiszen a lakosság szélesebb rétegeihez nem tud eljutni. Ehhez képest érdekes volt, hogy az ifjú titánok táborához, a Fideszhez pártolt, amely akkoriban alternatív kispárt volt. Ráadásul amikor a jobboldalt vette célba Orbán vezetésével ez a politikai generáció, Bence kihátrált mögülről. Ám rajta maradt a bélyeg, hogy a szamizdatos ellenzékiek többségével ellentétben nem kötelezte el magát a baloldal, vagy legalább az utódparttal kiegyező SZDSZ mellett.

Bence tehát kívülálló maradt, ami nagyon jót tett filozófiai és politikai ítélőképességének. Nem vesztette el ugyanis politikai érdeklődését, épp ellenkezőleg. Továbbra is falta a (magyar és külföldi) újságokat, rászokott az internetezésre, továbbra is hatalmas levelezést bonyolított, és médiaprofesszorrá lett. Politikai szakértőként sokszor volt igaza, mint ahogy sokszor tévedett is. Ám mindig volt valami üdítő a megszólalásaiban – nem fogadta el ugyanis a honi médiaértelmiség beszédmódját, hanem a nyugaton kialakult politikai kultúrának megfelelően beszélt, kiábrándultan és néha cinikusan, de mindig emberségesen és kijózanító szándékkal.

Ugyanez a kívülállás, józan, sokszor ironikus látásmód jellemezte filozófiai gondolkodását is. Fő témájává élete utolsó éveire a politika világának sava-borsa, a politikum jelensége vált. Az a különös élesztő, amelytől „megkel” a politika unalmas tésztagasztása közben az anyag. Amitől felizzik egy-egy konfliktus, kitör egy-egy vita – vagy akár forradalom és háború –, amittől olyan kiszámíthatatlan a hatalom környékének világa. Hannah Arendt mellett már hangsúllyal tárgyalta Carl Schmitt gondolkodását, akinek veszélyességének nagyon is tudatában volt – de hát a politika kockázatait testközelből ismerte –, hiszen gyerekkorától (a nyilas rémuralom családjában is irtott) ifjúkorán át (amikor egzisztenciája került veszélybe politikai állásfoglalásai miatt) mindig a politika „hatása alatt állt”. Úgy vélte, Arendt és Schmitt ráérezett arra, mi adja a politika egzisztenciális tétjét, izgalmát. Másképp fogalmazva, olyan politikai gondolkodóknak tartotta e szerzőket, akik filozófusként nem ismerték olyan végzetesen félre a politikát, mint egykori mestere, Lukács, vagy egykori barátai, a szamizdatos értelmiségiek, akik a politika hétköznapi világát valamilyen felsődleges, elvont nézőpontból tekintik, s ezzel eleve kizárják a részletekben nyugvó ördög megismerésének lehetőségét.

A halál mindent véglegessé változtat. Erre döbbsentette rá az akadémiai világot váratlan halála és a Farkasréti izraelita temetőben tartott búcsúztatója, melyen Kis Jánostól Orbán Viktorig a rendszerváltó ellenzék sok jeles személyisége vett részt.

A tragikus halál ténye véglegessé tette, hogy Bence György életműve töredékes maradt – ha csak nem kerül elő az asztalfiókból publikálatlan mű, esetleg művek. Nehezen vette rá magát, hogy írjon, legalábbis hogy filozófiát írjon – mert igényes volt magával szemben. Ám mai tanítványai azt mondják, legendás doktori órái halála napjáig állandó szellemi izgalmat jelentettek nekik. Nem valamilyen rejtett vagy kimondott „üzenet” miatt. Hanem üdítő, ironikus világszemlélete és mindenevő kíváncsisága miatt, amely a 20. századi politikai gondolkodás enciklopédikus ismeretét vezette el. Órái addig tartottak, amíg a kapus ki nem dobta őket az épülethől – lehet, hogy anyaintézményem azóta sem sokat változott? Rég túl a kötelező penzumon, a kíváncsiság életben tartotta e nagy közös beszélgetéseket. S mi más éltethet egy filozófust, mint gondolatainak élő ereje, halálán túl, az élők között? Ezért Bence György hatása még sokáig itt él köztünk. Egy olyan ember emlékét fogjuk őrizni, aki ugyan nem volt könnyű ember, de óráin megnyílt, és a politika természetével kapcsolatos legfontosabb kérdések közé tudta kalauzolni tanítványait.

Soha sem állította, hogy megtalálta az igazságot. De tudjuk, a bölcsesség önnön korlátaink felismerése. E megemlékezés végén egy olyan, a politikumra vonatkozó gondolatát szeretném idézni, mellyel a filozófia befejezhetetlenségét is körülírta – mintegy saját végső helyzetére is utalva:

Nehéz fogalomról van szó, a filozófusok is birkóznak vele. Nincs egyértelmű, megnyugtató válasz. Sokféle válasz van, s ezek, illetve akik az egyik vagy másik válasz hívei, küzdenek egymással. De a filozófia – az élő, nem a bebiflázható tankönyvekben lecsapódott filozófia – mindig ilyen.

2006. december

